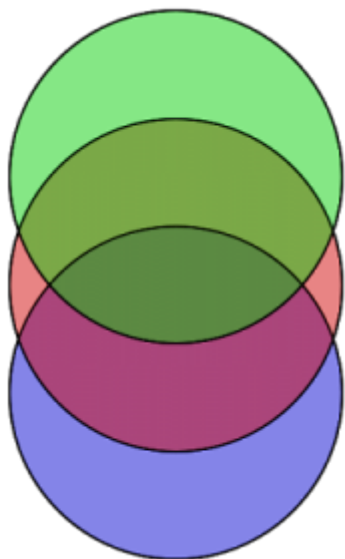

ΤΑ ΑΚΥΡΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ (της Κατερίνας Χατζοπούλου)

Ως άκυρα επιχειρήματα ονομάζεται μια μεγάλη σειρά από εσφαλμένα ή ατελή σκεπτικά που διαπιστώνονται στην ανθρώπινη επικοινωνία και στη διατύπωση κρίσεων. Το πρώτο έργο στο οποίο εντοπίζονται και περιγράφονται τέτοιοι συλλογισμοί είναι οι Σοφιστικοὶ ἔλεγχοι του Αριστοτέλη, όπου παρατίθενται μία σειρά από τεχνικές, λεκτικά και λογικά τεχνάσματα, που χρησιμοποιούσαν οι σοφιστές ως γυμνάσματα για να οδηγούν τον συνομιλητή τους σε παράδοξο συμπέρασμα και πλάνη. Ο κατάλογος

εμπλουτίστηκε αργότερα μετά τον Μεσαίωνα στη λατινική βιβλιογραφία γι αυτό πολλά από τα δημοφιλή άκυρα επιχειρήματα διασώζονται με λατινική ονομασία.¹

Τα άκυρα επιχειρήματα είναι πολύ συχνά στην ανθρώπινη επικοινωνία. Άλλοτε μπορεί να είναι υποκινούμενα για την χειραγώγηση της γνώμης των άλλων και την εξασφάλιση συναίνεσης, άλλοτε όμως τα αναπτύσσουμε μόνοι μας ως συντομεύσεις σκεπτικού που μας διευκολύνουν να καταλήγουμε σε συμπεράσματα και να μην απεραντολογούμε, συχνά και υπό την πίεση λήψης αποφάσεων.

Συγκεκριμένα εκτιμούμε ότι τα άκυρα επιχειρήματα αποβλέπουν στην οικονομία της σκέψης με την έννοια της εξοικονόμησης ενέργειας, γιατί και η διαδικασία της σκέψης—όπως και αν μεταφράζεται βιοχημικά στον ανθρώπινο οργανισμό—απαιτεί ενεργειακή δαπάνη. Επομένως ως έκφανση εξοικονόμησης

ενέργειας, τα άκυρα επιχειρήματα, μερικά από τα οποία παραθέτουμε ακολούθως, δεν είναι αυτά καθαυτά μεμπτά, δεδομένου ότι η εξοικονόμηση ενέργειας είναι κινητήριο δύναμη του πολιτισμού (η τεμπελιά είναι ο λόγος για τον οποίο ο άνθρωπος ανακάλυψε τον τροχό). Είναι όμως σημαντικό να έχουμε γνώση και επίγνωση των άκυρων τρόπων σκέψης, δηλαδή των σκεπτικών με τα οποία δεν είναι σίγουρο ότι οδηγούμαστε σε αληθή συμπεράσματα, για να αποφεύγουμε την εξαπάτηση ή την αυταπάτη. Παραθέτουμε οκτώ μόνο από τα δημοφιλέστερα ίσως άκυρα επιχειρήματα, μολονότι ο κατάλογος είναι μεγάλος και πάντα ανοιχτός σε προσθήκες, γιατί φαίνεται πως είναι ανεξάντλητη η επινοητικότητα του ανθρώπου, όταν κάτι τον βοηθά να σκεφτεί λιγότερο ή και να κατευθύνει τους άλλους να κάνουν το ίδιο.

1. **Argumentum ad hominem** (επιχείρημα κατά του προσώπου, *homo* = άνθρωπος στα λατινικά, αιτιατική *hominem*). Το επιχείρημα αυτό περιγράφει την περίπτωση κατά την οποία απορρίπτουμε ή δεχόμαστε το περιεχόμενο μιας πρότασης με βάση το ποιος το λέει, π.χ. αν ο Γιάννης μας λέει πως ο μπρούτζος είναι κράμα χαλκού με κασσίτερο, αυτό το δεχόμαστε ή το απορρίπτουμε με βάση το αν συμπαθούμε τον Γιάννη, με βάση τη διαγωγή του Γιάννη σε άλλα θέματα, την οικογένεια του Γιάννη, τον χαρακτήρα του, τις πολιτικές του πεποιθήσεις, προηγούμενες ορθές ή εσφαλμένες κρίσεις του Γιάννη σε άλλα θέματα κτλ. Ωστόσο τίποτε από όλα αυτά πραγματικά δεν σχετίζεται με την αλήθεια ή μη του περιεχομένου της πρότασης: ο μπρούτζος είναι κράμα χαλκού με κασσίτερο. Η πρόταση αυτή είναι αληθής ή ψευδής με βάση το περιεχόμενό της, τη σημασία των λέξεων που τη συναποτελούν και την αντικειμενική πραγματικότητα. Όχι με βάση τον εκφωνητή της.

2. **Argumentum ad temperantiam** (επιχείρημα του συμβιβασμού ή της χρυσής τομής, *temperantia* = αυτοσυγκράτηση, εγκράτεια). Το επιχείρημα αυτό περιγράφει την περίπτωση κατά την οποία δεχόμαστε ως σωστή τη θέση που βρίσκεται στο μέσον δύο ακραίων τοποθετήσεων. Θεωρούμε δηλαδή με το *ad temperantiam* ότι η

αλήθεια βρίσκεται στο μέσον δύο ακραίων θέσεων. Η αλήθεια όμως είναι αυτονόητο πως βρίσκεται εκεί που βρίσκεται η αλήθεια και δεν μπορεί κάποιος μηχανισμός εξοικονόμησης σκέψης να μας τη δώσει ή να μας απαλλάξει από την τοποθέτηση των άκρων ή τον κόπο της προσωπικής εξέτασης των πραγμάτων. Για παράδειγμα, αν έχουμε από κάποιον την πληροφορία ότι ο Γιάννης είναι πολύ λιτοδίαιτος και από κάποιον άλλον την πληροφορία ότι ο Γιάννης είναι ιδιαίτερα φαγανός (μιλώντας πάντα για τον ίδιο Γιάννη κατά το ίδιο χρονικό διάστημα), δεν μπορούμε να συμπεράνουμε ορθά ότι ο Γιάννης τρέφεται φυσιολογικά (η μέση θέση), που θα μας υποδείκνυε το *argumentum ad temperantiam*. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα δεν υπάρχει μέση θέση. Για παράδειγμα η πρόταση: ο Γιάννης έκλεψε το βάζο με το γλυκό, μπορεί να είναι ή αληθής ή ψευδής. Δεν υπάρχει μέση θέση.

3. ***Argumentum ad multitudinem*** ή ***argumentum ad numerum*** (το επιχειρήμα της πλειοψηφίας, *multitudo* = πλειοψηφία, αιτιατική *multitudinem*). Με βάση το επιχειρήμα αυτό δεχόμαστε σωστή μια θέση επειδή την υποστηρίζουν οι περισσότεροι. Είναι όμως αυτονόητο ότι κάτι είναι αληθές ή ψευδές ανεξάρτητα με τον αριθμό των ανθρώπων που το υποστηρίζουν. Από την ιστορία γνωρίζουμε για πόσα πράγματα ήταν πεπεισμένο πλήθος ανθρώπων, τα οποία τελικά αποδείχτηκε ότι δεν είναι αλήθεια. Φυσικά η κρίση της πλειοψηφίας είναι λογικό να μας επηρεάζει και να θεωρούμε περισσότερο αξιόπιστο κάτι που το λένε οι πιο πολλοί (που και αυτό μπορεί να είναι υποκειμενική εκτίμηση, αν δεν βασίζεται σε αριθμητικά και στατιστικά στοιχεία, δεν είναι σίγουρο πως έχουμε σαφή εικόνα πάντα για το 'τι λένε οι πολλοί'), όμως δεν έχει καμία απολύτως σημασία για την αλήθεια μίας πρότασης X το πόσοι την υποστηρίζουν. Το X είναι αληθές ή ψευδές με βάση το περιεχόμενό του και την αντικειμενική πραγματικότητα και όχι με βάση τον αριθμό των υποστηρικτών της αλήθειας του.

4. ***ὁ παρὰ τὸ ἐπόμενον ἔλεγχος*** (εἶδος *non sequitur* = ανακόλουθος συλλογισμός). Πρόκειται για εἶδος άκυρου επιχειρήματος που αφορά τους υποθετικούς συλλογισμούς.

Περιγράφει την περίπτωση κατά την οποία όταν ξέρουμε ότι ισχύει κάτι, θεωρούμε αυτόματα ότι ισχύει και το αντίθετο, δηλαδή αν το A οδηγεί στο B, θεωρούμε ότι και το B οδηγεί στο A, το οποίο όμως, εφόσον δεν μας δίνεται τέτοια πληροφορία, δεν ισχύει και είναι άκυρος συλλογισμός. Το παράδειγμα που ακολουθεί είναι αυτούσιο από τον Αριστοτέλη: *καὶ ἐπεὶ συμβαίνει τὴν γῆν ὕσαντος γίνεσθαι διάβροχον, κὰν ἢ διάβροχος, ὑπολαμβάνομεν ὕσαι. Τὸ δ' οὐκ ἀναγκαῖον.* «Και επειδή ισχύει πως όταν βρέχει η γη είναι βρεγμένη, θεωρούμε και πως όταν είναι βρεγμένη πως έχει βρέξει. Αυτό όμως δεν είναι απαραίτητο.» (Αριστοτέλης, Σοφιστικοί Έλεγχοι 168a). Άλλο παράδειγμα: *Αν ο Γιάννης κέρδισε το λαχείο, είναι χαρούμενος.* Όμως το ότι είναι χαρούμενος αντιστρόφως δεν σημαίνει ότι κέρδισε το λαχείο. Άλλο παράδειγμα: *Αν ο Γιάννης με κατηγόρησε στη Μαρία, η Μαρία θα είναι θυμωμένη μαζί μου.* Όμως το ότι είναι θυμωμένη η Μαρία δεν σημαίνει ότι με κατηγόρησε ο Γιάννης, εφόσον δεν υπάρχουν τέτοια δεδομένα.

5. Ο αναλογικός συλλογισμός (η λεπτή διαχωριστική γραμμή μεταξύ επαγωγής και κενολογίας). Ο αναλογικός συλλογισμός είναι είδος επαγωγικού συλλογισμού που βασίζεται στην παρομοίωση και τη μεταφορά (μετακίνηση μεταξύ γνωστικών μοντέλων). Είναι η περίπτωση κατά την οποία λέμε πως με τον ίδιο τρόπο που κάτι ισχύει σε μία περίπτωση πρέπει να ισχύει και σε άλλη περίπτωση η οποία έχει συγκεκριμένες ομοιότητες με την πρώτη, π.χ. όταν λέμε πως ό,τι είναι το γάντι για το χέρι είναι η κάλτσα για το πόδι. Η μέθοδος αυτή (της οποίας βασικός εισηγητής είναι ο Σωκράτης) είναι χρήσιμη για την προσέγγιση εννοιών και φαινομένων, είναι όμως σημαντικό να θυμόμαστε πως το χέρι δεν είναι πόδι και η συγκεκριμένη προσέγγιση έχει όρια και κινδύνους υπεργενίκευσης και κενολογίας. Ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι ο μεταφορικός συλλογισμός είναι δείγμα ευφυΐας (Αριστοτέλης, Ποιητική 1459a 7: *εὐφυΐας τε σημεῖόν ἐστι*), ωστόσο στην κριτική που κάνει στην πλατωνική θεωρία των ειδών (γνωστή ως θεωρία των Ιδεών), ουσιαστικά απορρίπτει τον μεταφορικό συλλογισμό ως εργαλείο για την επιστημονική έρευνα και την εξαγωγή αξιόπιστων συμπερασμάτων (Αριστοτέλης, Μετά τα

Φυσικά A 991a 20: τὸ δὲ λέγειν παραδείγματα αὐτὰ εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τᾶλλα κενολογεῖν ἔστι καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικὰς «Το να λέει κανείς ότι (οι ιδέες) είναι τα πρωταρχικά σχήματα και πως τα άλλα πράγματα βασίζονται σε αυτές αποτελεί κενολογία και χρήση ποιητικών μεταφορών»). Άλλο παράδειγμα για το επισφαλές του αναλογικού συλλογισμού βρίσκουμε στην λαϊκή έκφραση: Ένα σάπιο μήλο μπορεί να χαλάσει εκατό υγιή, όμως εκατό υγιή μήλα ένα σάπιο δεν μπορούν να το κάνουν καλό. Η ρήση αυτή συνήθως λέγεται για την ανθρώπινη φαυλότητα και υπονοεί πως άνθρωπος αλλάζει μόνο προς το κακό με μη αναστρέψιμο τρόπο. Το βασικό εμπειρικό δεδομένο που παραβλέπεται εδώ είναι πως ο άνθρωπος δεν είναι μήλο.

6. *Post hoc ergo propter hoc* (μετάφραση: 'μετά από αυτό άρα εξαιτίας αυτού'). Το σκεπτικό αυτό περιγράφει την περίπτωση κατά την οποία υπάρχει σύγχυση μεταξύ χρονικής διαδοχής και αιτιώδους σχέσης, δηλαδή όταν κάτι γίνεται μετά από κάτι άλλο θεωρούμε ότι το πρώτο προέκυψε εξαιτίας του δεύτερου. Αυτό συμβαίνει επειδή όταν δύο πράγματα συνδέονται αιτιακά (δηλαδή το A προκαλεί το B), π.χ. A: έσπρωξα το βάζο και B: έπεσε το βάζο) πράγματι έχουν και σχέση χρονικής διαδοχής (δηλαδή το B: πτώση βάζου γίνεται μετά το A: σπρώξιμο βάζου). Η απλή χρονική διαδοχή όμως δεν σημαίνει απαραίτητα αιτιώδη σχέση, π.χ. το ότι ευχήθηκε κανείς κάτι, καλό ή κακό, και μετά έγινε δεν σημαίνει ότι υπάρχει αιτιώδης σχέση ανάμεσα στα δύο γεγονότα. Μπορεί να υπάρχει, μπορεί και όχι. Μπορεί. Άλλο παράδειγμα: κατηγόρησα τη Μαρία στον Γιάννη και την επόμενη μέρα η Μαρία είναι απόμακρη. Το άκυρο αυτό επιχείρημα θα μας υποδείκνυε ότι τα δύο συμβάντα συνδέονται αιτιακά επειδή συνδέονται χρονικά, είναι σε σχέση χρονικής διαδοχής. Δεν ξέρουμε όμως σίγουρα ότι συνδέονται και αιτιακά, αν δεν έχουμε άλλα δεδομένα.

7. Η αρχή του ενός αιτίου. Το σκεπτικό αυτό αναφέρεται στην περίπτωση κατά την οποία υπεραπλουστεύεται μια κατάσταση, και ανάγεται σε μία και μόνο αιτία, μολονότι στην πραγματικότητα μπορεί να είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων. Συνήθως έχει πολλές αιτίες ένα γεγονός ή μια κατάσταση, κακή ή καλή, και

όχι μόνο μία, στην οποία μπορεί εσφαλμένα να καταλήγουμε παραβλέποντας τις άλλες ή υποτιμώντας αυθαίρετα τη σπουδαιότητά τους. Ακόμη και απλά γεγονότα, όπως η θραύση ενός βάζου, αναλύονται σε πολλές αιτίες: (1) το ότι κάποιος έσπρωξε το βάζο, εσκεμμένα ή άθελα, (2) το υλικό από το οποίο ήταν φτιαγμένο το βάζο, (3) την αρχική τοποθέτηση του βάζου, (4) το υλικό στο οποίο έπεσε το βάζο, (5) τον νόμο της βαρύτητας. Η υπεραπλούστευση καταστάσεων, που είναι μια από της τακτικές της προπαγάνδας, επιτρέπει τη συσπείρωση ανθρώπων κάτω από ένα μόνο σύνθημα και καλλιεργεί θυμό προς άτομα ή ομάδες, που εν μέρει μόνο έχουν ευθύνη ή αναπτύσσει προσδοκίες από άτομα, ομάδες ή γεγονότα που εν μέρει μόνο μπορούν να ωφελήσουν. Η αρχή του ενός αιτίου αναστέλλει την ολοκληρωμένη αντιμετώπιση δυσμενών φαινομένων που αναλύονται σε πολλούς παράγοντες ή καταθλίβει όταν θεωρούμε μοναδικό αίτιο μιας κατάστασης κάτι στο οποίο δεν μπορούμε να επέμβουμε. Η πραγματικότητα είναι πολυσύνθετη, όπως για παράδειγμα και το χτίσιμο ενός σπιτιού ή ακόμη και η μεταμόσχευση νεφρού, που είναι σύνθετα αλλά εφικτά πράγματα και επιτυγχάνονται με τη συμβολή πολλών παραγόντων.

8. Argumentum ad verecundiam (Επίκληση στη γενική αυθεντία). Το επιχείρημα αυτό περιγράφει την περίπτωση κατά την οποία χρησιμοποιείται το γενικό κύρος του ομιλούντος ή του εκφραστή/υποστηρικτή κάποιας θέσης ως επιβεβαίωση για την αλήθεια της. Ότι δηλαδή κάποια θέση που διατύπωσε για παράδειγμα ο Γκάντι ή ο Αριστοτέλης είναι αλήθεια απλά και μόνο επειδή την διατύπωσε ο Γκάντι ή ο Αριστοτέλης. Γενικότερες απόψεις και διατυπώσεις προσώπων με παγκόσμια αναγνώριση και κύρος είναι άξιες εξέτασης και συχνά πολύτιμες για την ευστοχία τους. Τις δεχόμαστε όμως για το περιεχόμενό τους, αφού το εξετάσουμε, όχι λόγω του κύρους αυτών που τις διατύπωσαν. Μπορεί να ενισχύουν μια θέση αλλά δεν επαρκούν από μόνες τους για να υποστηρίξουμε την αλήθεια της.

Ο κατάλογος των άκυρων επιχειρημάτων είναι πολύ μεγάλος και στα είδη και στις παραλλαγές του κάθε επιχειρήματος. Όπως αναφέραμε, τα άκυρα επιχειρήματα φαίνεται πως αποβλέπουν στην

οικονομία της σκέψης. Η χρήση τους όμως εμπεριέχει ρίσκο πλάνης και είναι σημαντικό να τα αναγνωρίζουμε στον λόγο των άλλων, αλλά και να τα συνειδητοποιούμε στη δική μας σκέψη.

1· Βλ. ιδιαίτερα John Locke (1690) *Essay concerning human understanding*.

Κατερίνα Χατζοπούλου

Πηγή/φωτογραφία: respublica.gr